

Krastu čurkstes

Krastu čurkste (*Riparia riparia*) ir mazs (ķermeņa garums 12 - 13 cm) bezdelīgu dzimtas putns ar pelēkbrūnu mugurpusi, baltu vēderu un pazodi, ko norobežo raksturīga brūna josla pār krūtīm. Latvijā krastu čurkstes sastopamas no maija līdz augusta beigām, bet ziemu pavada Āfrikā. Plaši, bet nevienmērīgi izplatītas visā valsts teritorijā.

Krastu čurkstes ir sabiedriski putni, kas veido ligzdošanas kolonijas - pašizraktu alu grupas stāvos upju un karjeru, retāk jūras un ezeru krastos, kā arī smilšu, zemes vai kūdras kaudzēs. No sausas zāles vīta un ar spalvām izklāta ligzda atrodas iedobumā horizontālas alas galā. Alas parasti ir izvietotas krastu atsegumu augšējā daļā, un alu skrejām ir ovāla, no augšas viegli saspiesta forma. Tās parasti ir 6 - 7 cm platas un 4 - 5 cm augstas.

Dējumā 3 - 7 olas, gadā viens vai divi perējumi. Krastu čurkstu kolonijas var būt no dažiem pāriem līdz vairākiem simtiem pāru lielas. Pieaugušie putni barojas, gaisā ķerot kukaiņus, parasti virs ūdeņiem kolonijas tuvumā, taču var aizlidot arī vairākus kilometrus tālu.

Ligzdošanas vietas apdraud galvenokārt stāvkrastu nobrukšana un aizaugšana, arī norakšana joprojām izmantojamos karjeros. Krastu čurkstu alas atrok un izposta lapsas, ūdeles, kaķi un reizēm arī cilvēki.

Līdz šim krastu čurkstes Latvijā sistemātiski nav uzskaitītas, tāpēc drošu ziņu par sugas stāvokli valstī trūkst. Lai sekotu krastu čurkstu skaita pārmaiņām un populācijas stāvoklim, nepieciešamas īpašas uzskaites upēs un karjeros. ZBR sabiedriskajā monitoringā aprobē krastu čurkstu uzskaišu metodiku, kas turpmāk kalpotu par pamatu sugas monitoringam arī citur valstī.

Piemērota vieta uzskaišu veikšanai ZBR teritorijā ir Salacas upe, bet šo metodiku var pielāgot krastu čurkstu uzskaitēm arī citās vietās, piemēram, karjeros.

Izmantojamās metodes raksturojums

Novērojumu laikā ir jāuzskaita krastu čurkstu alas un kartēs jāatzīmē visas čurkstu kolonijas Salacas krastos. Piemērotākais pārvietošanās veids šim nolūkam ir laivu brauciens lejup pa straudi ar nelielu smailīti vai kanoe laivu. Nobrauciena laikā saskaita visas krastu čurkstu alas, atzīmējot, cik no tām ir neapdzīvotas. Novērojumus ieraksta novērojuma protokolā. Kartē atzīmē katru koloniju.

Novērojuma vietas (parauglaukuma) izvēle dabā

Izvēlētais uzskaišu parauglaukums ir Salacas posms no Vecates līdz Salacgrīvai (kopējais garums 94 km). Izmantojot šo pašu metodiku, kolonijas var apsekot arī citur biosfēras rezervātā. Lai krastu čurkstu monitoringa rezultātus varētu attiecināt ne tikai uz Salacas upi, bet arī uz visu ZBR teritoriju, jāizvēlas vairāki papildu parauglaukumi. Vislabāk ar nejausās izvēles metodi izvēlēties daļu no visām apzinātajām kolonijām. Ja tādu ir maz (ne vairāk par 5 - 10), jānovērtē iespējas tās visas iekļaut sabiedriskajā monitoringā.

Novērojumu veikšanas princips

Uzskaišu parauglaukums vai upes posms katru gadu jāapseko vismaz divas reizes vasarā - no maija beigām līdz jūlija vidum. Pa vienai uzskaitē ieteicams plānot šādos periodos:

- 1) no 25. maija līdz 15. jūnijam;
- 2) no 25. jūnija līdz 15. jūlijam.

Upe jāapseko un novērojumi jāveic dienas gaišajā laikā, uzskaiti pārtraucot nelabvēlīgos laika apstākļos (lietus, spēcīgs vējš), kad var būt traucēta pārvietošanās, novērojumu veikšana un pierakstīšana, kā arī putnu aktivitāte.

Tā kā uzskaites posms ir samērā garš un tā apsekošanai vajag vismaz trīs vai četras dienas, to var dalīt posmos un veikt divās vai vairākās reizēs. Tādā gadījumā svarīgi plānot braucienus tā, lai visu upi apsekotu attiecīgi pirmajai vai otrajai uzskaitē ieteiktajos laika periodos.

Metodes priekšrocības

Metode ir vienkārša, un to var veikt jebkurš ieinteresēts cilvēks bez padziļinātām priekšzināšanām. Uzskaitēm nav nepieciešami speciāli instrumenti vai profesionālas iemaņas. Uzskaitē var apvienot ar laivu braucienu pa Salacu tūrisma un atpūtas nolūkos.

Metodes nepilnības

Putnu alu apdzīvotības novērtējums ir subjektīvs un atkarīgs no novērošanas apstākļiem. Kolonijas Salacas krastos atrodas smilšakmens klintīs, kur alas saglabājas ilgi, pat ja vairs nav apdzīvotas. Tas var radīt ligzdojošo pāru skaita pārvērtējumu. Katru gadu pilnībā jāpārbauda viss upes posms, nevar aprobežoties tikai ar agrāk zināmo koloniju vietu apmeklēšanu, jo koloniju atrašanās vietas ar laiku var mainīties. Uzskaites rezultāti praktiski nav izmantojami, ja vismaz divreiz gadā abos ieteiktajos uzskaišu termiņos nav apsekots viss noteiktais upes posms. Ja uzskaites veic tikai Salacas upē, monitoringa rezultātus nevar attiecināt uz plašāku teritoriju.

Novērojuma mērķi

Noskaidrot Salacas krastos ligzdojošo krastu čurkstu skaitu (populācijas lielumu).

Sekot skaita pārmaiņām laikā.

Nepieciešamā kvalifikācija

Priekšzināšanas

Novērotājam jāpazīst krastu čurkstes un jāmeklēt atšķirt tās no citām līdzīgām putnu sugām (bezdelīgas, mājas čurkstes un svīres).

Prasmes un iemaņas

Novērotājam jāspēj orientēties topogrāfiskajās kartēs, lai varētu precīzi iezīmēt koloniju atrašanās vietas. Jāprot izmantot binokli.

Specifiskās prasmes un iemaņas

Nav nepieciešamas. Prasme darboties ar globālās pozicionēšanas sistēmas (GPS) uztvērēju ir priekšrocība, bet neaizstāj darbu ar kartēm.

Nepieciešamais inventārs

- novērojuma protokols (tos nedrīkst pavairot, drukājot ar tintes printeri, lai krāsa mitruma ietekmē neizplūstu);
- paliktņi pierakstu veikšanai;
- rakstāmpiederumi (ieteicams lietot parastu (grafīta) zīmuli, lai piezīmes mitruma ietekmē neizplūstu);
- apsekojamās teritorijas karte mērogā 1:50 000 vai 1:25 000;
- kompass;
- binoklis ar palielinājumu no 7 līdz 12 reizēm (vēlams - ar ūdensizturīgu vai ūdensdrošu korpusu);
- GPS uztvērējs (speciāli nav nepieciešams, taču var atvieglot atrašanās vietas noteikšanu un noderēt precīzai koloniju kartēšanai).

Uzskaites laikā var noderēt kompakts Latvijas vai Eiropas putnu noteicējs, taču tas nav obligāts, ja novērotājs labi pazīst krastu čurkstes.

Darba drošība

Vispārīgās prasības

Pārvietojoties pa upi laivā, novērotājam (-iem) jālieto peldveste. Darba inventārs (novērojuma protokols, binoklis, foto piederumi) un laivas saturs jānodrošina pret samirkšanu. Atpūtas un nakšņošanas vietas upes krastā jāizvēlas tam īpaši paredzētās vai iekārtotās vietās, bet citur jāaskaņo ar zemes īpašnieku. Jāievēro Salacas ielejas dabas parka aizsardzības un izmantošanas noteikumi. Visā brauciena laikā jāvadās no vispārpieņemtām uzvedības normām.

Drošības prasības konkrētās novērojumu vietās

Atrodoties laivā, vienmēr jāievēro atbilstošās drošības instrukcijas. Nav ieteicams izkāpt krastos pie augstiem un, iespējams, nenoīrīgiem stāvkrašiem, kas var nobrukt.

Rīcība bīstamās situācijās

Uzskaites laikā novērotāju veselībai, dzīvības un inventāra drošībai vienmēr ir jābūt pirmajā vietā. Veicot sarežģītus manevrus ar laivu, novērojumi ir nekavējoties jāpārtrauc, tāpat arī citās bīstamās situācijās, līdz risks ir novērsts.

Papildu darba drošības prasības

Lai nesamazinātu rezultātu precizitāti un novērotāja drošību, laivu nobraucienus pa upi un krastu čurkstu uzskaites nav ieteicams veikt vienatnē.

Novērojumu veikšana

Uzsākot braucieni pa Salacu ar laivu, novērotājam jāieraksta visas ziņas, kas prasītas novērojuma protokola sākumā - virs novērojumu tabulas.

Laivu brauciena laikā jāapskata visi upes stāvkrausti - vertikālās un no apauguma brīvās krastu virsmas. Pamanot krasta atsegumā alas, jāapstājas piemērotā vietā, no kuras tās labi saskatāmas (piemēram, upes pretējais krasts). Ja pretējā krastā nav iespējams izkāpt, vēlams vismaz apstāties pie tā un veikt novērojumus no stāvošas laivas. Alu apskatei vienmēr ieteicams izmantot binokli.

Pirmkārt, jānovērtē, vai redzamās alas ir krastu čurkstu veidotas. Ja šajā vietā ir vismaz viena krastu čurkstu ala, novērojuma protokolā jāieraksta visa prasītā informācija:

- datums (vai “--- // ---” simbols atkārtotiem ierakstiem tajā pašā datumā);
- kolonijas numurs (atbilstoši atzīmējot arī numuru kartē);
- vienkāršs vietas nosaukums (pēc tuvākā apvidus orientiera vai nosaukuma kartē);
- kurā krastā alas atrodas (labajā vai kreisajā);
- kādā krasta iezī alā izraktas (piemēram, smilšu, smilšakmens vai melnzemes slānī).

Apdzīvotas krastu čurkstu kolonijas tuvumā pa šo laiku parasti būs redzama vismaz kāda pieaugusi krastu čurkste barojamies gaisā, pielidojam alām vai izlidojot no tām. Vēlāk vasarā alās tuvu skrejām redzami arī šo putnu mazuļi (1. attēls). Pie apdzīvotām alām un zem to skrejām var būt redzami arī putnu mēsli (balts kaļķojums) un pielidojošo putnu atstātās nagu švītkas. Jebkurā no šiem gadījumiem uz anketas nākamā stabiņa jautājumu: “Vai kolonija apdzīvota?” jāatbild apstipinoši. Ja neviena pazīme līdz novērojumu beigām neliecina par kolonijas apdzīvotību, šajā stabiņā jāraksta “nē”.

1. attēls. Krastu čurkstes mazulis tuvu skrejai

Neatkarīgi no tā, vai kolonija ir apdzīvota, tajā jāskaita visas alas un to skaits jāieraksta novērojuma protokolā. Apdzīvotās kolonijās alas vēlreiz uzmanīgi jāpārskata, saskaitot un novērojuma protokolā atsevišķi atzīmējot, cik no alām ir acīmredzami neapdzīvotas. Par tādām uzskata alas,

- kuras ir aizaustas ar zirnekļu tīkliem;
- kurās aug zāle;
- kuras ir seklas (īsas) un acīmredzami nepabeigtas.

Visbeidzot, ja ir acīmredzami postītas alas, tad tās jāskaita atsevišķi. Parasti tās ir irdenos krastos, piemēram, smilšu krastos zemāk novietotās alas, kuru skrejas ir stipri paplašinātas (vismaz 20 - 30 cm diametrā) un veido nolaidenu slīpumu uz leju. Bieži vien uz šādu izpostītu alu sienām redzami lieli plēsīgo zvēru nagu skrāpējumi, bet zemē pie alām var būt redzams izpostīto ligzdu materiāls, olu čaumalas vai pat apēstu putnu spalvas.

Ja vienā vietā krastu čurkstu alas atrodas abos upes krastos, tad tās uzskatāmas par divām kolonijām, un par katru no tām novērojuma protokolā ziņas ierakstāmas atsevišķi.

Šādā veidā novērojumi jāatkārto pie visām krastu čurkstu kolonijām. Vienmēr jāatceras kolonijas vietu atzīmēt arī uzskaites posma topogrāfiskajā kartē, kas pēc uzskaites kopā ar aizpildītu novērojuma protokolu ir jāiesniedz uzskaites rīkotājiem.

Visi pieraksti uzskaites anketā noteikti jāizdara uz vietas katrā novērošanas vietā, neatliekot tos uz vēlāku brīdi! Visa brauciena laikā alas jāskaita un novērojuma protokols jāaizpilda vienam un tam pašam cilvēkam.

Novērojuma protokola aizpildīšanas metodika

Paskaidrojums par novērojuma protokola sadaļu "Novērojuma reize šajā gadā": šeit jānorāda, vai šī ir pirmā (rakstot :1. reize") vai atkārtota uzskaitē, ko viens un tas pats novērotājs(-i) veic konkrētajā upes posmā tā paša gada vasarā (attiecīgi norādot, "2. reize" u.tml.).

Bibliogrāfija

- Ahlen I., Tjernberg M. 1992. Artfakta. Sveriges hotade och sällsynta ryggradsdjur
- Ahlen I., Tjernberg M. 1992. Databanken för hotade arter.
- Andersson G. 1995. Inventering av backsvalan i Norrköpings kommun 1994. - Fåglar i Norrköpingstrakten 1: 3 - 14.
- Gilbert G, Gibbons D.W., Evans J. 1998. Bird Monitoring Methods: a manual of techniques for key UK species. RSPB, Sandy. Pp. 332 - 324.
- LOB 1999. Latvijas ūdeņu putni. Rīga, 150. - 151. lpp.
- Pozņaka, I. 1996. Krastu čurkste (Riparia riparia L.) Latvijā: biotopi un skaita izmaiņas. Bakalaura darbs, Latvijas Universitāte, Rīga. 35 lpp.

Sastādījis Edmonds Račinskis

